

ВПЛИВ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЮ У ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті досліджено основні тенденції економічного розвитку Почаївської лаври, розкрито особливості процесу становлення її економіки. Доведено, що на формування історико-культурних особливостей Почаївської лаври впливали, зокрема, обставини економічного характеру.

Ключові слова: Волинь, Почаївська лавра, економіка, господарський комплекс, землеволодіння.

Монастирі здавна були землевласниками і своєрідними осередками економічного життя та господарської діяльності регіонів, у яких вони перебували. Почаївська лавра, що на Кременеччині, не становила винятку. Цей потужний осередок духовності відігравав помітну роль в освітньому та культурному житті Волині. У житті самої лаври велике значення мав її господарчий комплекс, що висувало її в першу лінію економіки краю. Та, на жаль, питання становлення та структури господарського комплексу Почаївської лаври зокрема в ХІХ – початку ХХ ст. залишається недостатньо дослідженим. Тож саме ці аспекти багатогранного життя лаври у згаданий період розглядаються у даній статті.

Наголошуючи на актуальності теми, спираючись на дослідження матеріалів Державного архіву Тернопільської області, автор має на меті з'ясувати економічне значення господарського комплексу Почаївської лаври на Кременеччині.

Серед основних видів економічної діяльності лаври були: сільське господарство, рибальство, лісництво, бджільництво, скотарство. Також в парафіях Почаївської лаври діяли заводи, які давали їй значний прибуток. У лаврі діяла також своя поштова станція і готелі для віруючих.

Аналіз архівних документів дає підстави вважати, що найбільший прибуток лаврі давав цегельний завод, а також значні прибутки вона отримувала від продажу дерева для будівництва не тільки храмів і приміщень самої лаври, але й інших храмів Кременецького повіту [1, арк. 1].

Чи не основне місце в економічному житті Почаївської лаври посідало сільське господарство. Для харчування монахів вирощували різні види рослинної продукції. З архівних документів можемо дослідити кількість спожитої продукції за 1896 р. Так, впродовж року спожито: муки – 2948 пудів; хліба – 3638 пудів; гречки – 398 пудів; рисової крупи – 34 пуди; риби – 400 пудів; масла – 71 пуд; яєць – 9884 штук; сала – 69 пудів. На закупівлю муки і солі витрачено 937 карбованців (далі – крб.) 55 коп. [2, арк. 47].

У володінні Почаївської лаври було шість садів, частина з яких здавалися в оренду, а інші використовувались для власних потреб. Наприклад, у 1901 р. Почаївська лавра виділила в оренду свій сад, який нараховував 2637 дерев, серед яких були: груші, яблуні, сливи, горіхи. Орендатор Волько Садовник взяв сад в оренду на п'ять років. Оплата оренди саду становила 1500 крб. на рік.

Почаївська лавра була одним із найбільших землевласників Кременецького повіту. В 1925 р. в її користуванні находилось 1259 кв. сажнів землі. На цих полях вирощували для власного споживання картоплю, буряки, капусту, цибулю, огірки, моркву, квасолю та ряд інших сільськогосподарських культур. Із часткового продажу власного урожаю Почаївська лавра отримувала певний прибуток, який у 1925 р. становив 2195 польських злотих [3, арк. 2].

Ще одним джерелом прибутку Почаївської лаври було бджільництво. У різні роки кількість зібраного меду, а також кількість вуликів збільшувалась. Мед використовувався як для внутрішнього споживання, так і на продаж. У 1836 р. лавра мала 950 вуликів, від яких продано 54 пудів меду [4, арк. 3].

У 1925 р. в громадах Почаївської лаври було вже три пасічних господарства: один біля свічкового заводу, другий на території Кановійської дачі і третій на території Лаврського лісу [5, арк. 23].

На кожній із лаврських пасік працювали 7–10 робітників. Заробітна платня останніх становила 7 злотих на тиждень, її видавав економ лаври [6, арк. 83].

Кількість продукції з лаврських пасік щороку збільшувалась, а разом із тим покращувалась і якість виробленого меду, що позначалось на зростанні обсягів його реалізації. Наприклад, у 1927–1928 рр. меду продано майже на 3000 злотих [7, арк. 110].

Значне місце в господарстві Почаївської лаври відігравало й тваринництво. У лаврських стайнях, хлівах і курниках утримувались коні, корови, свині і домашня птиця [8, арк. 3].

Крім прибутків із сільськогосподарської діяльності, значні прибутки лаври додатково складалися з продажу деревини. Її реалізація відбувалась у Кременецькому повіті. Так, за лютий 1922 р. лавра продала дерева на загальну суму 65000 польських марок. Частина отриманих коштів витрачалась на її потреби. Ліс вирубали й для власних потреб: деревина використовувалась на будівництво храмів, нових приміщень, ремонт існуючих споруд, а також, як паливо [9, арк. 1].

Духовний собор – орган управління Почаївської лаври слідкував за збереженням своїх лісових насаджень. Людей, що вирубали почаївський ліс без дозволу, карали штрафами за незаконну вирубку.

За лісовими насадженнями здійснювався догляд: щоквартально обрізувалися гілки, проводились санітарні вирубки та насадження нових порід дерев. Канцелярія Почаївської лаври щомісяця отримувала звіти про грошовий прибуток від продажу деревини. Реалізація деревини зростала. З документів відомо, що в 1924 р. продано лісового матеріалу на суму 6980000000 польських марок. А на утримання лісу і сплати заробітної платні працівникам, витрачено 1283000000 польських марок [10, арк. 326].

Крім сільськогосподарського виробництва та лісового господарства Почаївська лавра мала й своє промислове виробництво. При лаврі діяли свічковий і вапняні заводи, створено винокурню і пивоварню, працювали свої млини.

У підпорядкуванні Почаївської лаври знаходився цегельний завод, який збудовано на початку XIX ст. За порядком і за працівниками, яких 15 осіб, наглядав прораб. Його призначав Духовний собор Почаївської лаври. За порушення трудової дисципліни працівників звільняли [11, арк. 17].

Для виробітку цегли глину добували на території заводу, інші ж матеріали закуповувалися. На території цегельного заводу було ще два дерев'яні приміщення. В одному із них зберігали вироблену цеглу, а в іншому – проживали працівники заводу [12, арк. 4].

На початку XX ст. кількість виробленої цегли з року в рік зростала. У 1910 р. вироблялось щомісячно 70000 цеглин. У 1911 р. – 79000 цеглин. У січні 1912 р., за один місяць виготовлено 72000 цеглин, від якої отримали прибуток в розмірі 356 крб. [13, арк. 1].

Робочий місяць на цегельному заводі становив 30 днів. Працювали робітники 10 годин на день. Насичений робочий графік та важкі умови праці мало компенсовувалися заробітною платнею, яка складала 36 крб. на місяць. Цеглу, виготовлену на заводі, Почаївська лавра використовувала для своїх власних потреб і лише в окремих випадках її продавали [14, арк. 5].

Почаївська лавра мала й власний вапняний завод. Він знаходився у м. Почаєві. На заводі працювало п'ять осіб. Це були, в основному, місцеві жителі. Камінь для заводу завозили із лаврських каменоломень. Вапно, вироблене на заводі, використовувалось для внутрішніх потреб Почаївської лаври [15, арк. 5]. Виробництвом на вапняному заводі керував прораб, який відповідав за технологічний процес і дисципліну працюючих. Вапняний завод щорічно давав

Почаївській лаврі 3000 пудів вапна. Робочий графік на заводі становив 14 днів і 24 години на добу. На заводі праця була важкою і небезпечною. Тому на кожному із заводів лаври працював лікар, який надавав першу медичну допомогу при нещасних випадках [16, арк. 2].

Одним із найбільш прибуткових лаврських заводів був свічковий завод. Віск для виробництва свічок закупляли у містах Кременці й Дубно. Свічки, які вироблялись на заводі, використовувались не тільки у лаврі. Їх купували жителі м. Почаєва і прочани [17, арк. 6].

У 1835 р. свічковий завод виробив 353 пуди свічок із білого і жовтого воску. Загальна сума від їх продажу склала 1000 крб. У 1896 р. виготовлено 399 пудів свічок, прибуток від збуту яких склав 26614 крб.

Значно зріс попит на свічкову продукцію на початку ХХ ст. У 1901 р. завод виробив 202 пуди свічок, і загальна сума від їх продажу склала 3488 крб. [18, арк. 2].

Крім продажу свічок жителям Кременецького повіту, Почаївська лавра виділяла свічки для своїх парафій. Так, у 1905 р. виділено Житомирському скиту 682 пудів свічок. Сума отриманого прибутку від їх продажу для Почаївської лаври склала 9530 крб. [19, арк. 15].

Отже, порівнюючи економічну діяльність цегельного, вапняного і свічкового заводів, найбільший прибуток Почаївській лаврі давав свічковий завод, що пояснюється значним попитом на свічкову продукцію серед населення Кременецького повіту.

Крім згаданих виробництв, Почаївська лавра у своєму підпорядкуванні мала і винокурний завод, збудований у травні 1855 р. Частину коштів на будівництво якого надав граф Тарнавський. Головним інженером заводу був Мальський [20, арк. 3]. На будівництво заводу витрачено 7834 крб. сріблом, а також 40 кубічних саженив дров, які завозили із почаївських лісів. Вже в січні 1901 р. на винокурному заводі зварено 230 відер пива. Прибуток від продажу якого складав 850 крб. сріблом щороку.

Велике значення для Почаївської лаври мали млини, завдяки яким обитель отримувала муку для випічки власних хлібобулочних виробів. Свій перший млин Почаївська лавра купила у вересні 1859 р. у єврея Мотя, мешканця Старого Почаєва, за 15 крб. сріблом [21, арк. 1]. Але цей млин потребував складного ремонту, тому у 1895 р. виділено 400 крб. на ремонт шлюзів [22, арк. 2].

Другий млин знаходився у Суражі. Тут працювали ставничий, сторож, кухарка і писар, які виконували свої обов'язки, згідно з інструкціями. В обов'язки намісника млина входило: доглядати за виробництвом, виплачувати платню працівникам і вести касові звіти про кількість виробленої продукції. Намісника млина призначав Духовний собор Почаївської лаври. У 1928 р. на Суразькому млині щомісяця перероблялося по 40 пудів пшениці, 58 пудів жита, 38 пудів ячменю, 23 пуди гречки і 17 пудів вівса [23, арк. 2].

Крім заводів, якими володіла Почаївська лавра, в неї була власна поштова станція, завдяки якій жителі Кременецького повіту вчасно могли отримувати свою кореспонденцію. Станція була відкрита в 1859 р. у лаврському дворовому готелі [24, арк. 1]. На утворення лаврської поштової станції витрачено 200 крб. За ці кошти закуплено канцелярське приладдя, а також меблі [25, арк. 24].

При поштової станції працювали листоноші, які передавали не тільки листи, а й грошові перекази. Максимальна ж сума грошового переказу становила 500 крб. сріблом. У цьому ж лаврському готелі знаходилась і телеграфна станція, для якої виділено п'ять кімнат [26, арк. 3].

Наприкінці ХІХ ст. про себе заявила фотографія, що на початках існувала, як вид діяльності ентузіастів. У досліджуваній нами період вона почала ставати більш вагомою для відображення історично-суспільного життя і була більш технічно доступною, ніж у середині ХІХ ст.

У червні 1870 р. відкрито у лаврі фотографічну майстерню, ремонт приміщення якої завершено вже у 1872 р. На її відкриття витрачено 145 крб. [27, арк. 29].

Вмінню фотографувати та користуватися фотоапаратурою монахів лаври, навчав почаївський фотограф Соломон Григорович. Саме завдяки цій майстерні були зроблені перші фотознімки Почаївської лаври.

Вище згадувалось, що найманим працівникам лавра сплачувало грошову винагороду. Так, за 1924 р. лавра виплатила своїм садовим працівникам 1640 польських злотих. У садах Почаївської лаври працювало приблизно від 20 – до 26 робітників, які мали певні обов'язки з догляду за деревами [28, арк. 2].

Аналіз архівних документів дозволяє простежити розмір заробітної плати, отриманий робітниками у 1896 р. Так, наприклад: архітектор отримував 360 крб., мийник одягу – 372 крб., кухар – 184 крб., сторожі Лаври отримували 42 крб., столярі – 373 крб., ковалі – 265 крб., слюсар отримував 108 крб., бондар – 186 крб., пасічник отримував 210 крб. Почаївська лавра на оплату праці найманих працівників виділяла понад 3000 крб. [29, арк. 25].

Отже, можна стверджувати що Почаївська лавра була не тільки культурно-освітнім осередком на Волині, посідала визначне місце у формуванні релігійного світогляду українського народу, але й мала значний економічний вплив на розвиток тих галузей промисловості, які почали розвиватись у XIX–XX ст.

Список використаних джерел

1. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.), ф.258, оп. 1, спр. 4380, 1 арк. 2. Там само, оп. 2, спр. 1455, 47 арк. 3. Там само, оп. 3, спр. 750, 2 арк. 4. Там само, оп. 2, спр. 193, 3 арк. 5. Там само, оп. 3, спр. 747, 23 арк. 6. Там само, оп. 3, спр. 1138, 83 арк. 7. Там само, оп. 3, спр. 1138, 110 арк. 8. Там само, оп. 2, спр. 1455, 3 арк. 9. Там само, оп. 3, спр. 727, 1 арк. 10. Там само, оп. 3, спр. 942, 326 арк. 11. Там само, оп. 2, спр. 1784, 17 арк. 12. Там само, оп. 1, спр. 2866, 4 арк. 13. Там само, оп. 2, спр. 1784, 1 арк. 14. Там само, оп. 2, спр. 1530, 5 арк. 15. Там само, оп. 1, спр. 2866, 5 арк. 16. Там само, оп. 2, спр. 1530, 2 арк. 17. Там само, оп. 1, спр. 2866, 6 арк. 18. Там само, оп. 2, спр. 1571, 2 арк. 19. Там само, оп. 1, спр. 4584, 15 арк. 20. Там само, оп. 1, спр. 2032, 3 арк. 21. Там само, оп. 1, спр. 2234, 1 арк. 22. Там само, оп. 2, спр. 1415, 2 арк. 23. Там само, оп. 3, спр. 978, 2 арк. 24. Там само, оп. 1, спр. 3451, 1 арк. 25. Там само, оп. 1, спр. 3451, 24 арк. 26. Там само, оп. 1, спр. 3451, 3 арк. 27. Там само, оп. 1, спр. 3040, 29 арк. 28. Там само, оп. 3, спр. 748, 2 арк. 29. Там само, оп. 2, спр. 1455, 25 арк.

Yuri Martyniv

EFFECT ECONOMIC COMPLEX POCHAIVSKA LAURA ECONOMIC DEVELOPMENT REGION IN THE NINETEENTH - EARLY TWENTIETH CENTURY

This article explores the main trends of economic development Pochaiv laurels, the features of the process of becoming its economy. It is proved that the formation of the historical and cultural features Pochaiv laurels influenced, in particular, to economic factors.

Key words: *Volyn, Pochaevskaya laurel, economy, economic complex, tenure.*

Олена Білик (м. Івано-Франківськ)

ПРЕДМЕТИ КУЛЬТОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ГАЛИЦЬКИХ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ XI–XIII СТ.

У статті на основі археологічних матеріалів простежується процес становлення предметів культового призначення у храмах Галицько-Волинської Русі XI–XIII ст. Також зроблено мистецтвознавчий аналіз різних предметів, які складали священний посуд і церковну атрибутику княжої доби.

Ключові слова: *водолій, дискос, лампада, лжиця, кадило, панікадило, хорос, хрест.*

Засвоєння християнізованим населенням Південно-Західної Русі богослужбових обрядів супроводжувалось запозиченням і розвитком виробництва літургійного начиння (священних речей). В основному застосовувалося декоративне мистецтво в його різноманітних видах. Найраніші вироби євхаристійного посуду мали чужоземне походження, і, як справедливо доводить сучасна дослідниця С. Боньковська, вони